

Валерія ЮРИЧКОВА

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПЕРЕКЛАДУ РИМОВАНОЇ ПОЕЗІЇ (на матеріалі словацьких перекладів творів українських митців)

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 26

УДК 81'255.4:81.161.2-1+ 81'255.4:821.162.4-1

Юричкова В. Актуальні питання перекладу римованої поезії (на матеріалі словацьких перекладів творів українських митців); 9 стор.; кількість бібліографічних джерел – 5; мова українська.

Анотація: У статті подано екскурс формування словацької теорії перекладу. Окрему увагу приділено перекладу римованої поезії. У тексті роботи обґрунтовано основні вимоги, які нині висуваються до перекладу поезії словацькою мовою. Методи перекладацької роботи проілюстровано на матеріалі словацького перекладу вірша Б. І. Антонича «Привітання життя», який здійснив Л. Фелдек.

Ключові слова: художній переклад, метафоричний принцип, метонімічний принцип, авторський принцип, актуалізований переклад, історизований переклад.

Художній переклад, на відміну від фахового, виконує не лише інформаційну, але й естетичну функцію. Її суть полягає в естетичній інформації, закладеній у творі, та в збагаченні тією інформацією культури, в якій твір, завдяки перекладу, опиняється. Наперекір тому (або, може, саме тому), що переклад якісно збагачує цільову культуру новими естетичними цінностями, перекладачі повинні зважати на ті критерії мистецької вартості, якими керуються автори творів-оригіналів цільової культури, враховуючи вимоги, які тут висуваються й до перекладу (процесу перекладу й рівня результату цього процесу). Причому, оцінюючи окремі переклади, варто зважати на вимоги, які висувалися до перекладу художнього твору у час його виникнення.

Словацьке літературознавство від 60-х рр. ХХ століття обґрунтувало й детально опрацювало теорію художнього перекладу. І хоч традиція перекладу з української літератури словацькою мовою є давня й багата, ґрунтовної критики існуючих перекладів у контексті словацького літературознавчого мислення немає досі.

Наша стаття є частиною майбутнього системного дослідження словацьких перекладів української римованої поезії на ґрунті окремих теорій, які детально, на кожному етапі розвитку, формували ті критерії, які має задовольняти переклад поезії. Її мета полягає у заостренні уваги на актуальних вимогах до перекладу української римованої поезії словацькою мовою в першому десятилітті ХХІ століття на ґрунті теорій словацької школи поетичного перекладу, сформованих А. Поповичем, опрацьованих Л.Фелдеком, теоретиком, поетом та перекладачем (крім інших, також і з української поезії), осмислених і доповнених П.Віліковським, Я. Замбором, М. Андрічиком, А. Валцеровою та іншими словацькими теоретиками і практиками художнього перекладу.

Зауважимо, що словацька теорія перекладу виникла на ґрунті досліджень чеських літературознавців. Особливо авторитетними вважаються праці Їржі Левого «Мистецтво перекладу» та «Буде літературознавство екзактною наукою?» (Umění

překladu, 1963; Bude literární věda exaktní vědou?, 1971). Саме Їржі Левий підніс художній переклад до рівня жанрів авторської художньої творчості. Під його впливом Антон Попович зробив спробу системного обґрунтування теорії перекладу як самостійної дисципліни словацького літературознавства. Результатом успішності його намірів є серія наукових книжкових видань із цієї галузі: «Переклад і вислів», «Поетика художнього перекладу», «Теорія художнього перекладу», «Оригінал – переклад. Інтерпретаційна термінологія» (*Preklad a výraz*, 1968; *Poetika umeleckého prekladu*, 1971; *Teória umeleckého prekladu*, 1975; *Originál – preklad. Interpretáčna terminológia*, 1983) та у співавторстві із Франтішком Мікою «Проблеми метакомунікації в літературі», «Творчість та рецепція» (*Problémy literárnej metakomunikácie*, 1975; *Tvorba a recepcia*, 1978). Наперекір великій цінності наведених досліджень (з конститутивної точки зору), А.Попович звертає увагу на текст у дуже загальному розумінні. Потребу «руху» окремих рівнів тексту та творчої «переробки» структури тексту тільки констатує, не пояснюючи взаємодію текстових одиниць у процесі перекладу. Попри те, саме А.Поповича вважаємо основоположником словацької теорії перекладу, яка завдяки йому стала самостійною, самодостатньою дисципліною, на службі в якій опинилися не лише теоретики мистецтва, але й маститі поети та перекладачі Словаччини.

Сигніфічною в контексті перекладу поезії була стаття Любомира Фелдека «Мова буде про переклад» (*Bude reč o preklade*, 1958), яку автор написав на замовлення журналу «Млада творба» (*Mladá tvorba*). Часопис мав стати програмним виданням новоутвореної «Трнавської групи», яка реагувала на процес реформ у літературному шістдесятництві Словаччини. Поети, що входили в цю групу, відстоювали позиції т. зв. конкретного мистецтва та поезії повсякдення, сформульовані перед ними представниками чеського поетизму (В. Незвал, Я. Сайферт...) та європейського сюрреалізму. Для журналу були написані три теоретичні статті, які охоплювали спектр проблем художнього пере-

кладу, літератури для дітей та поезії (Bude reč o poézii, Bude reč o preklade, Bude reč o literatúre pre deti a mládež). Видання було вихолощене цензурою, тож мистецький маніфест «Трнавської групи» не вийшов у повному вигляді. Однак статтю про переклад було надруковано. Через декілька років цю статтю, що неабияк вплинула на рівень поетичного перекладу у Словаччині, Любомир Фелдек поширив автокоментарями з власних перекладів, тобто подав її у зрізі з точки зору перекладача, поета та фахівця в одній особі й у 1977 р. видав у книжковому форматі під назвою «З мови на мову» (*Z reči do reči*).

На ґрунті теорії Л.Фелдека (*про що буде мова далі*) виростає низка актуалізованих перекладів. А паралельно творять представники т. зв. «старої школи». Засади «традиційного» підходу сформулював Ян Ференчик у праці «Контексти перекладу» (*Kontexty prekladu*, 1982). Йшлося про засади: 1) текстової повноти, 2) тотожності значення, 3) тотожності форми, 4) досконалої словацької мови, 5) про перевагу змісту над формою у випадку колізії. Ними донині керуються перекладачі прози та драми. Переклад поезії, однак, пішов іншим шляхом.

Ефективність теоретичних роздумів Л. Фелдека та його неабиякий вплив на переклад римованої поезії словацькою мовою впливає із практичного досвіду. В його особі зустрічаються теоретик із перекладачем й поетом, що відбивається на методологічному підході до аналізованих постулатів, тобто ним накреслені теорії впливають із перекладацького досвіду й ілюстровані зразками перекладів (власних і чужих).

Основним питанням для перекладача є «предмет перекладу». Полемізуючи з А.Поповичем, який пише, що ядро, яке переходить з оригіналу в переклад в контексті прямого переносу естетичної інформації, є інваріантом тексту, А.Валцера, зокрема, зазначає: «Проблема полягає в тому, що в естетично спрямованому тексті є ядром все (!), важлива є гармонія всіх текстових рівнів. (...) Виразові зміщення не можна оцінювати як 'плюс' чи 'мінус' тексту, але оцінювати їх треба на ґрунті руху основних рівнів тексту й на ґрунті творення нових відносин між ними. Основною одиницею художнього тексту вважаємо те 'відношення', той принцип, який поєднує елементи перекладеної структури з новою єдністю з метою створити естетичний ефект, що був би адекватний мовному й естетичному утворенню в їхній культурній традиції» [4, с. 105]. Тобто критерієм вартості перекладу є естетичний ефект нового утворення. Перекладач абсолютно не повинен зберегти те, що тримає в купі окремі рівні оригіналу, навіть його маргінальні елементи можуть скласти ядро естетичного ефекту перекладу.

Якщо від кінця 50-х рр. ХХ ст. говоримо про 'переклад принципу', маємо на увазі якраз естетичний ефект друкотвору, який стає складо-

вою частиною іншої культури й, таким чином, має задовольняти актуальні вимоги, які ставляться до першотворів тої культури, в якій переклад опиняється. Йдеться не лише про формальні ознаки, але про цілу сукупність елементів твору в культурологічному контексті.

Переклад поезії в жодному разі не повинен бути дослівним. Навіть, як зазначає Душан Слободнік у праці «Теорія і практика перекладу поезії» (*Teória a prax básnického prekladu*, 1990), для перекладача не є обов'язковою конкретна формальна реалізація образу першотвору. В цьому контексті згадую досвід словацького перекладача Яна Гавури, який готував підрядники для англійського перекладу віршів словацької поетеси Дани Подрацької. Під час їхньої зустрічі з англійським перекладачем Р. Велшем його вразило, що Р.Велш, слухаючи тексти підрядників, закрити при цьому очі, а випадки, коли треба було 'щось' для себе прояснити, торкалися не синонімічних еквівалентів, а уточнення поетесою візуальних образів, що виникали перед його очима.

Тобто зловити суть образності вірша, зрозуміти його в контексті співвідношення всіх рівнів перекладуваного тексту й витворити новий (!) текст, що стане невід'ємною складовою нової культури, – так можна в спрощеному вигляді пояснити суть поетичного перекладу. Зрозуміло, однак, що «повноваження» перекладача стосовно тексту оригіналу не є необмежені, й він повинен керуватися певними засадами практики перекладу. Л.Фелдек систематично наводить три методи, які перекладачі застосовують у процесі творення поетичного тексту: 1) метафоричний, 2) метонімічний, 3) авторський.

Вищезгаданий випадок підходу до перекладу англійця Р.Велша пояснює суть метафоричного підходу. В ньому йдеться про «переклад метафори іншою метафорою» за умови збереження міри експресивності виразу або при якісних зміщеннях міри експресивності перекладу в порівнянні з оригіналом. Якщо доходить до кількісних зміщень (тобто до зменшення або збільшення одиниць, що утворюють окремий художній образ), говоримо про метонімічний підхід. Стосовно авторського підходу, то існують точки зору, коли його не визнають перекладом у повному сенсі слова, бо міра втручання перекладача знаходиться часто на межі перекладу й власної, авторської, творчості. Зразки метафоричного та метонімічного підходів до перекладу наведемо з перекладів віршів Богдана-Ігоря Антонича, які словацькою мовою здійснив Л.Фелдек.

Уривок вірша «Привітання життя»:

*І день і вік однаково минають. Не задержать
нам хвилі. Кожна мить знов родить другу мить,
і перша в другій спить, обі у третій, та як вежа,
час виростає, й меж не має, й нас німить*

у перекладі словацькою мовою звучить так:

Aj deň aj život rovnako sa minú. Ani chlp z nich nezachytíš. Každá chvíľa rodí chvíľu a prvá v druhej spí a obe v tretej, je to sílp – čas rastie bez konca a spotrebúva silu.

Вислів «*Не задержатъ нам хвили*» трансформований як «*Ani chlp z nich nezachytíš*», причому, «хвиля» не дорівнює виразу «chlp», яке є, однак, складовою частиною словацького фразеологізму «*niet v ňom ani za chlp (niečoho)*», що виражає неприсутність ‘найменшої з найменших’ одиниць виміру. Тобто таке зміщення Фелдеком здійснене на основі намагання виразити неспроможність людини затримати хоч ту найменшу частинку свого життя. Однак результатом такого підходу є вища міра експресивності, що є не раз супровідним явищем метафоричного методу перекладу. Метафоричним називаємо й спосіб перекладу «*čas virostaє, ѝ меж не має*» виразом «*čas rastie bez konca*», коли відсутність часових меж передана синонімічним виразом, що дорівнює українському еквіваленту «без кінця». В рішенні перекладача втрачається, однак, первісне локально-темпоральне забарвлення вислову, яке виплаває із взаємозв'язків між словами, що його утворюють. Час у контексті оригіналу не має меж у всіх ‘напрямках’, однак переклад викликає адекватне першотворові враження. Автор оригіналу вміло використав локальні асоціації для конкретизації часових. Важливість співвідношення цих категорій простежуємо у доробку словацької дослідниці М.Войтекової: «*Простір як такий має із всіх одиниць (фізичної) реальності найконкретнішу подоби. Решта одиниць цієї реальності, наприклад, час, мають менш конкретний характер. Із всіх відносин..., на нашу думку, локальні характеристики завжди домінують на передньому плані*» [5, с. 68]. Бачимо, що адекватне відтворення в перекладі зазначених моментів суттєве, бо уява читача найчастіше буває конкретно-предметна, й на складання візуального образу (а, може, тільки ‘відчуття’ цієї конкретності) перекладач і мусить розраховувати.

Зміщення у вислові «*spotrebúva silu*» стосовно часу, який в оригіналі «нас німить», вже оцінюємо як метонімічний підхід до перекладу, бо в ньому йдеться про кількісне поширення асоціативного ряду, коли ‘відбирання сил’ стосується не лише німоти.

У наступних строфах «Привітання життя», наприклад, вислів «*Ми – ланцюга поодинокі звена*» Л.Фелдек у перекладі метонімічно поширює образом довгого ланцюга «*sme iba ohnivká, čo tvoria dlhú reťaz'*», з іншого боку, перекладач випускає образ ‘поодинокості’. У результаті, маємо точну риму «*reťaz – gaz*», яка, однак, з погляду ритміки є не дуже вдалою. Зміщення у вислові «долю нашу» – «*dráhu našu*» здійснено перекладачем, мабуть, на основі асоціації “доля” – “життєвий шлях”. Метонімічним способом перекладено й вірш «*Це наших*

днів звичайна тут дорога» – «*To je tá všedná cesta, ktorou ísť nám treba*», де в перекладі бачимо поширення образу коментарем перекладача до ‘дороги’, якою нам ‘йти треба’.

Узагальнюючи, можна виокремити п’ять типів перекладу поезії, які функціонують у словацькій теорії перекладу після 1945 р. (Валцєрова А.):

1) історизовані переклади, в яких наявні риси попередніх етапів розвитку поезії тексту;

2) стандартні переклади, зроблені поверхо-во, попри естетичну цінність тексту (першотвору й перекладу);

3) реалістичні переклади, які використовують традиційні засоби, без прагнення до експериментів, що просувають розвиток перекладу; тобто переклади, які наполягають на традиційному збереженні всіх нюансів оригіналу;

4) модерні переклади, тобто актуалізовані, які виразно вплинули на розвиток словацької поезії, змінили її на модерну урбаністичну поезію, без фольклорних акцентів, й відкрили горизонти експериментування на всіх рівнях тексту;

5) високопрофесійні, віртуозні художні переклади, які використовують методи модернізації, однак зберігають естетичну «міру виразу» й намагаються максимально наблизитись до мистецьких цінностей оригіналу.

Отже, для створення цінного перекладу треба приділяти увагу компактності перекладеного тексту й знаходити баланс між історизацією й актуалізацією перекладу, зберігати часові, авторські та культурні характеристики першотвору так, щоб забезпечити природну імплементацію перекладу в цільовій культурі з метою її збагачення естетичними цінностями тексту оригіналу. Для читача переклад має бути одночасно і чужим, і рідним.

Для створення якісного перекладу поезії важливий ще один момент, на якому акцентує словацький літературознавець, поет і перекладач з англійськомовних літератур Ян Гаура: «*Зрозуміло, що успіх при перекладі поезії залежить від багатьох чинників і деталей, аби бути наперед упевненим у позитивному результаті. Звичний підбір спільних конвергенцій та дивергенцій при поетичному перекладі – далеко не головне. Для того, аби переклад удався, мусимо мати двох сильних поетів, автора оригіналу та перекладача, які б між собою порозумілися і знаходилися б на одній творчій хвилі (...)* Навіть найдосвідченіші перекладачі визнають, що, крім ерудиції й таланту, до рівняння ‘*один вірш – дві мови*’ деколи вкрай необхідними є ще й ‘*три чарівні горішки*’» [3, с. 140]. Щоб ‘дорости’ до рівня високопрофесійних перекладів, треба бути людиною, яка наділена «перекладацьким оптимізмом», яка знає, що робить справу, яку практично неможливо виконати, бо переклад римованої поезії ніколи не буде стовідсотково адекватним.

Література

1. Антонич Б.-І. Велика гармонія / Богдан-Ігор Антонич. – Київ: Веселка, 2003. – 349 с.
2. Antonyč Bohdan-Ihor. Očarený pohan. Prekl. L. Feldek. – Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1976. – 151 s.
3. Gavura J. Jedna báseň, dva jazyky (editorský doslov) // Jedna báseň, dva jazyky. Eseje. Ed. J. Gavura. – Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2008. – S. 139 – 144.
4. Valcerová A. Hľadanie súvislosti v básnickom preklade. – Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2006. – 221 s.
5. Vojteková M. Predložky v spisovnej slovenčine a poľštine. – Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2008. – 163 s.

Юричкова Валерія**Актуальные вопросы перевода рифмованной поэзии
(на материале словацких переводов украинских авторов)**

Анотация. В статье дан экскурс формирования словацкой теории перевода. Особенное внимание уделено переводу рифмованной поэзии. В тексте работы обоснованы важнейшие требования, предъявляемые к переводу поэзии на словацкий язык. Методы переводческой работы иллюстрируются образцами словацкого перевода стихотворения Б.-И. Антонича “Приветствие жизни”, который осуществил Л. Фелдек.

Ключевые слова: художественный перевод, метафорический принцип, метонимический принцип, авторский принцип, актуализированный принцип, историзированный принцип.

Juríčková Valéria**Topical Issues of Rhymed Poetry Translation
(Based on Material of Slovak Translations of Writings by Ukrainian Authors)**

Anotácia. Štúdiá predstavuje exkurz do formovania slovenskej teórie prekladu s dôrazom na básnický preklad viazanej poézie. Definuje základné požiadavky, ktoré sú v súčasnosti kladené na básnický preklad do slovenčiny. Základné metódy prekladateľovej práce sú ilustrované na Feldekovom preklade básne B.-I. Antonyča Privítanie života do slovenčiny.

Kľúčové slová: umelecký preklad, metaforický princíp, metonymický princíp, autorský princíp, aktualizujúci preklad, historizujúci preklad.

Юричкова Валерія – кандидат мистецтвознавства, доктор філософії, старший викладач кафедри україністики Пряшівського університету (Словачина).